

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

מאת: יצחק בירך דסקל – דיין ומורה צדק וחבר בד"צ

בס"ד, גליון שפד, פרשת במדבר, תש"פ

יעוץ לכל סכסוכי ממון, ואישות. ועריכת חוזים על פי ההלכה.

טל: 052-7611435 y.b.daskal@gmail.com

בית דין צדק "בינת המשפט"

זה ריבית. אבל הגאון רבי יעקב בלוי זצ"ל, בברית יהודה פרק ב הלכה כד, כתב, שהשקעות במניות אין בהם חשש ריבית, והטעם בזה, כתב בהערה נט, וז"ל "ההבדל בין מניה לבין שאר תעודה הוא, שהמניה היא למעשה תעודת בעלות, שבעל המניה נעשה שותף ברכוש החברה או המפעל המוציא את המניות, נמצא שכל השקעה במניה היא לרויח וגם להפסד, כי באם מצב המפעל הוא טוב, עולה מחיר המניות, שערך השותפות שוה יותר. וגם הרווחים המשתלמים הוא לבעלי המניות גדולים יותר, שאין הרווחים מתחלקים לפי אחוז קבוע מראש, אלא בסוף השנה כפי מאזן הרווחים של המפעל, וכך אם יש הפסד יורד ערך המניות, וגם עלול להפסיד את כל הקרן, וממילא אין כאן שום הלוואה, אלא שותפות, ובשותפות אין חשש ריבית" עכ"ל.

הנה דבריו ברורים מאוד, שקניית מניה אינה הלוואה, אלא שותפות לרווח והפסד, ובשותפות אין חשש ריבית. ואף על פי שאם אדם נותן כסף לעסק בו, אסור להתחלק ברווח והפסד חצי חצי, דנמצא שהלה עוסק בחינם עבור חצי ההלוואה, כמו כן כאן הוא רק משקיע ללא טירחא, זה אינו נכון, כיון שכל העובדים משתכרים, והמשקיע נעשה שותף לשווי החברה.

עוד כתב שם: "ולפי העקרון הזה נראה, שאין לחלק בין מניות עם זכות הצבעה, לבין מניות בלי זכות הצבעה, כולל מניות יסוד בכורה או רגילות, כל שאין אחריות על הקרן, והרויח אינו משתלם לפי אחוז קבוע אין שום חשש ריבית".

העולה מזה: בקניית מניות שאין אחריות על הקרן, והרוח אינו משתלם לפי אחוז קבוע, אין חשש ריבית, כיון שהיא רכישת שותפות בשווי החברה, ובשותפות אין חשש ריבית, לכן אין הבדל בין רכישת מניות עם זכות הצבעה, או בלי זכות הצבעה.

ערב על חוב בריבית

והנה מי שערב למלוה על הלוואה שהלוה לפלוני בריבית עם היתר עיסקה, יש לבאר, האם חייב הערב היתר עיסקה, שהרי יתכן שהערב יהיה תחת הלוה, אם הלוה לא ישלם, ואם כן ישלם ריבית.

אבל באמת מבואר במחבר (שולחן ערוך יורה דעה קע, א) דאם ישראל לזה מגוי, אסור לישראל להיות ערב, כיון שבדיני גויים הולכים לערב תחילה, נמצא שישראל הערב הוא הלוה, ונתן לישראל את ההלוואה שקיבל מהגוי, בריבית, ואת הריבית שהישראל צריך לשלם לערב, שהוא בעצם הלוה, הוא משלם לגוי, בשליחות הערב

היתר עיסקה בטעות

ובו יבואר: א. האם בהשקעה במניות, יש חשש ריבית, וצריך היתר עיסקה. ב. הערב, על חוב בריבית עם היתר עיסקה - האם הערב צריך היתר עיסקה. ג. ערב על קרן מניות, בתמורה לקבלת חצי מרווח המניות - האם יש חשש ריבית, וצריך היתר עיסקה. ד. היתר עיסקה בטעות - האם חייב את כל ההתחייבות, או רק לפי היתר עיסקה. ה. אי קיום תנאי באונס, האם פוטר מחיוב, או מחייב. ו. ההבדל בין מתנה בטעות, לאי התחייבות בטעות.

הנידון

"הצעתי למשקיע, עיסקה, כדלהלן: היה לי מידע פנימי מחברה בורסאית, שמניותיה יעלו יפה מאוד בשנים הבאות, עקב עסקאות מצוינות שמתוכננות לשנים הבאות. אמרתי למשקיע, אמסור לך מידע פנימי על חברה מסוימת, תרכוש מניות של החברה בסך מליון שקלים, ואקבל אחוזים ברווחים שמעל הקרן. כיון שהמשקיע רצה בטוחות על הקרן, הסכמתי להתחייב לו את הקרן, לפי התנאים דלהלן, שאם לאחר חמש שנים מיום ההשקעה, הוא ירצה למכור את מניות החברה, ויקבל פחות ממליון שקלים, אני מתחייב להיות ערב ולשלם לו את ההפרש עד הקרן. ובמידה וימכרו המניות מעל מליון שקלים, נתחלק ברווחים. כיון שאני ערב בשכר, חששתי מאיסור ריבית, ועשינו היתר עיסקה, בו התפרשנו, שעל הפסד אשלם לו שמונים וחמש אחוז, תמורת טירחא".

"ערכנו חוזה ראוי, בו מפורט כל הפרטים. המשקיע השקיע בחברה מליון שקלים, ורכש מניות החברה שאמרתי לו. אלא שלצערנו, החברה פשטה את הרגל, וכל כספו נאבד. כמה עלי לשלם למשקיע שמונים וחמש אחוזים או מאה אחוז".

תשובה

אתה צריך לשלם למשקיע שמונים וחמש אחוז.

ביאור התשובה

משקיע במניות - האם צריך היתר עיסקה

בתחלה יש לברר האם המשקיע במניות חברה צריך היתר עיסקה, דלכאורה, הרי הוא מלווה לחברה, ומקבל רווח תמורת ההלוואה, והרי

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

אבל באמת הוא טעות ממש, דזה שאנו קוראים לו "ערב", הוא לשון מושאל, דערב הוא זה שמלוה מעות לפרעון חוב חבירו, ואם הלוה לא משלם את החוב למלוה, והערב משלם עבורו את חובו, הלוה חייב לשלם לערב את החוב שפרע עבורו, נמצא שהערב הוא מלוה, ואם מקבל שכר מהלוה, הרי הוא מלוה בריבית, אבל בנידון זה שערב על קרן ההשקעה, אם ישלם למשקיע את פחת הקרן, לעולם לא יוכל ה"ערב" לתבוע מהמשקיע את מה ששילם לו עבור פחת קרן המניות, שלא נעשה ערב לקרן, אלא עשה עיסקה עם המשקיע, שתמורת בטוחות שנותן לו על הקרן, הרי הוא מקבל בתמורה לבטוחה - רווח מהמניות - אם יהיו - והרי זה ככל עסק שעושה אדם עם חבירו, ואין לזה שום שייכות להלוואה, שאין כאן הלוואה כלל, ואין שכר המתנת מעות.

העולה מזה: מי שהתחייב לחבירו שהשקיע במניות חברה פלונית, שלאחר חמש שנים, אם שווי המניות יהיה פחות מהקרן, ישלם למשקיע את הפחת עד שווי הקרן, ואם שווי המניות יהיה יותר מהקרן, יתחלק עמו ברווחים, אין הערב צריך לעשות היתר עיסקה, דאין זה ערבות שמלוה מעות ללוה, אלא הוא תנאי עסק ביניהם, ואין ריבית אלא בשכר המתנת מעות.

עשה היתר עיסקה בטעות

עוד יש לברר, מה הדין בנידון זה שהתחייב לשלם את פחת הקרן, וטעו הצדדים שיש כאן חשש ריבית, ועשו ביניהם היתר עיסקה על התפשרות של שמונים וחמש אחוז מהתשלום, ולבסוף איבד המשקיע את מעותיו, ותובע מהערב תשלום פחת הקרן, האם חייב הערב לשלם את כל פחת הקרן, או לשלם רק כפי היתר עיסקה שעשו, שהוא שמונים וחמש אחוז מהקרן.

ולאור המבואר שאין צורך בהיתר עיסקה, אם כן נעשה ההיתר עיסקה בטעות, ולכאורה היה נראה, דכיון שאנן סהדי, שעשו היתר עיסקה בטעות, אם כן הוא כדין מתנה בטעות, שאם יש אומדנא דמוכח שלא היה נותן, ונתנה בטעות, לא הוי מתנה, כמו שביארנו בסימן רלג, זה היה נראה לכאורה.

אבל מכל מקום נראה, שאינו חייב אלא כפי ההיתר עיסקה אפילו שהיתה בטעות, דאינו דומה למתנה בטעות, דמתנה, היתה נתינה בטעות, אבל כאן, כשהתחייב לשלם לו הפחת, וטעו שצריך היתר עיסקה, הרי שהמשקיע הסכים שהערב לא יתחייב לו את כל הקרן אלא בפחת ההתפשרות של ההיתר עיסקה, אם כן רק על זה התחייב ולא יותר. ואף על פי שהיה זה בטעות, אבל מכל מקום, במציאות לא

שהוא הלוה, לכן אסור לעשות כן ללא היתר עיסקה. ומבואר שם, שאם קיבל הגוי על עצמו לדון בדיני ישראל, ולא לתבוע את הערב תחילה, מותר, והטעם שמותר, כיון שאם הישראל הלוה לא ישלם, והערב ישלם את הריבית, אין זו ריבית, כיון שמשלם את הקרן והריבית יחד, ואיסור ריבית הוא רק כאשר אדם משלם שכר על זה שהמעות נמצאים תחת ידו, אבל כשמשלם בבת אחת סכום קרן וריבית של לוח שערב לו, אין בזה איסור ריבית, מה שאין כן אם לא קיבל הגוי את דיני ישראל, ויכול לתבוע מיד את הערב, הרי הערב דינו כלוה, והוי כמו שהגוי הלוה לערב, והערב הלוה ללוה חבירו בריבית, ובכל חודש מתחייב חברו לשלם לחברו הערב הישראלי ריבית.

נמצינו למדים, שאם ישראל לוח מחבירו בריבית קצוצה, ועשו היתר עיסקה, מותר לישראל להיות ערב על ההלוואה, והערב אין צריך היתר עיסקה, כיון שבדיני ישראל אין לתבוע את הערב אלא לאחר שיתבע את הלוה, נמצא שהערב אינו לוח, ואם יצטרך לשלם קרן וריבית, אין זה עבור שכר המתנת המעות, כי משלם בבת אחת את הקרן והריבית.

ואם תאמר הרי אם הלוה לא ישלם את הריבית, יתחייב הערב לפרוע כל חודש ריבית, זה אינו נכון, דערב, הוא ערב על כל ההלוואה, על הקרן ועל הריבית, ואם הלוה לא ישלם, הוא יצטרך לשלם בבת אחת את הקרן ואת כל הריבית שחייב הלוה. ואם המלוה יאמר לערב, אני מסכים שלא תפרע את הקרן, ותשלם בכל חודש את הריבית, זה בודאי אסור, שהרי הערב חייב לפרוע את הקרן למלוה, ובשכר המתנת המעות, הערב משלם לו ריבית, זה בודאי ריבית, וצריך על זה היתר עיסקה.

העולה מזה: ישראל שלוח מחבירו בריבית קצוצה, ועשו היתר עיסקה, מותר לישראל אחר להיות ערב על ההלוואה, והערב אין צריך היתר עיסקה, כיון שבדיני ישראל אין לתבוע את הערב אלא לאחר שיתבע את הלוה, נמצא שהערב אינו לוח, ואם יצטרך לשלם קרן וריבית, אין זה עבור שכר המתנת המעות של הערב, כי משלם בבת אחת את הקרן והריבית שחייב הלוה.

ערב לקרן מניות בשכר רוח המניות

ולפי המבואר, נבוא לבאר, מה הדין באחד שערב לחבירו על הקרן שהשקיע במניות, בתנאי, שאם יהיה למשקיע רווחים, יתחלק המשקיע עם הערב ברווח. ולאור המבואר היה נראה לכאורה שאסור לעשות כן ללא היתר עיסקה, דהרי המשקיע תובע מיד את הערב, נמצא שהערב הוא המלוה, ומקבל שכר ריבית ברווח שיהיה למניות.

בינת המשפט

עניני ממונות אקטואליים

אבל זה שאדם הסכים שהלה לא התחייב לו בטעות, לא מחייב את השני, דבמציאות לא התחייב יותר.

העולה מזה:

- א. בקניית מניות שאין אחריות על הקרן, והרוח אינו משתלם לפי אחוז קבוע, אין חשש ריבית, כיון שהיא רכישת שותפות בשווי החברה, ובשותפות, אין חשש ריבית, לכן אין הבדל בין רכישת מניות עם זכות הצבעה, או בלי זכות הצבעה.
- ב. ישראל שלוח מחבירו בריבית קצוצה, ועשו היתר עיסקה, מותר לישראל אחר להיות ערב על ההלוואה, והערב אין צריך היתר עיסקה, כיון שבדיני ישראל אין לתבוע את הערב אלא לאחר שיתבע את הלוה, נמצא שהערב אינו לוח, ואם יצטרך לשלם קרן וריבית, אין זה עבור שכר המתנת המעות של הערב, כי משלם בבת אחת את הקרן והריבית שחייב הלוה.
- ג. מי שהתחייב לחבירו שהשקיע במניות חברה פלונית, שלאחר חמש שנים, אם שווי המניות יהיה פחות מהקרן, ישלם למשקיע את הפחת עד שווי הקרן, ואם שווי המניות יהיה יותר מהקרן, יתחלק עמו ברווחים, אין הערב צריך לעשות היתר עיסקה, דאין זה ערבות שמלוה מעות ללוה, אלא הוא תנאי עסק ביניהם, ואין ריבית אלא בשכר המתנת מעות.
- ד. בנידון שהתחייב לשלם את פחת קרן המניות תמורת רווח ברווח המניות, ועשו היתר עיסקה, אף על פי שהיה זה בטעות, ואין צריך לעשות היתר עיסקה, מכל מקום, כיון שלא התחייב אלא באופן זה, ובהסכמה של המשקיע, אינו חייב יותר ממה שהתחייב.
- ה. ראייה מהש"ך שפוסק, שאי קיום תנאי מחמת אונס פוטר חיוב, אבל אי קיום תנאי מחמת אונס, אינו עושה חיוב, לפיכך אם התחייב לחבירו ממון, על תנאי שחבירו יעשה לו משהו, ולא עשה באונס, לא חל חיוב. לפי זה, גם מתנה בטעות אינה מתנה, אבל זה שאדם הסכים שהלה לא התחייב לו בטעות, לא מחייב את השני, דבמציאות לא התחייב יותר.

התחייב על יותר מזה. ולא אמרין מתנה בטעות, אלא לבטל את הנתינה, ובטעות לא נעשה חיוב. זה הנראה לעניות דעתי בזה.

העולה מזה: בנידון שהתחייב לשלם את פחת קרן המניות תמורת רווח ברווח המניות, ועשו היתר עיסקה, אף על פי שהיה זה בטעות, ואין צריך לעשות היתר עיסקה, מכל מקום, כיון שלא התחייב אלא באופן זה, ובהסכמה של המשקיע, אינו חייב יותר ממה שהתחייב.

ראייה מהש"ך בדין תנאי שלא התקיים באונס

ויש להביא ראייה לזה, ממה שפסק הש"ך בחושן משפט (סימן כא ס"ק ג), שאם אחד התחייב לחבירו דבר שאינו חייב, והתנה את החיוב בתנאי מסויים, שאם לא יקיים את התנאי יתחייב כך וכך, ונאנס ולא קיים את התנאי, פטור לשלם, דאונס רחמנא פטריה. אבל אם התחייב אחד לחבירו על תנאי, שאם חבירו יעשה לו כך וכך, אז יתחייב לו ונאנס חבירו ולא היה יכול לקיים את התנאי, אינו חייב לשלם לו, אף על פי שבאונס לא קיים את התנאי, כיון שאונס רחמנא פטריה אמרין, אבל לא אומרים שאונס רחמנא חייביה, כלומר, כיון שעשה תנאי שרק אם יעשה חבירו דבר מסויים יתחייב לו, והלה לא עשה, אפילו שלא עשה באונס לא יתחייב מחמת אונס, דהרי רק על ידי מעשה חבירו הוא התחייב, וכיון שחבירו לא עשה לא חל החיוב, דהאונס מביא למצב כאילו לא היה כלום, דהיינו למצב קודם. לכן, אם התחייב בדבר שלא היה חייב, על תנאי שהוא בעצמו יעשה, ולא קיים את התנאי מחמת אונס, הרי זה כמו שלא היה חיוב, אבל כשמחייב את עצמו על תנאי שחבירו יעשה לו, ולא עשה מחמת אונס, הרי זה כמו שלא התחייב, שלעולם אונס לא מביא חיוב אלא פוטר מחיוב.

לפי זה, גם בנידון דידן, אם אחד נותן מתנה לחבירו, והתברר שהיתה מתנה בטעות, הרי בטלה הנתינה, דנתינה בטעות אינה נתינה. אבל מי שהיה יכול לתבוע מחבירו תביעה גדולה יותר, ולא תבע בטעות, לא אומרים שבגלל שטעה, הלה יתחייב לו, שהרי במציאות לא התחייב לו, שהטעות אינה מחייבת, היא רק פוטר את המעשה שנעשה בטעות. לכן כיון שהסכים לעשות תנאי שאם יפסיד את כספו הלה לא ישלם לו רק שמונים וחמש אחוז, אפילו שעשה את התנאי בטעות, אבל מכל מקום, הסכים שחבירו לא יתחייב יותר.

העולה מזה: הש"ך פוסק, שאי קיום תנאי מחמת אונס פוטר חיוב, אבל אי קיום תנאי מחמת אונס, אינו עושה חיוב, לפיכך אם התחייב לחבירו ממון, על תנאי שחבירו יעשה לו משהו, ולא עשה באונס, לא חל חיוב. לפי זה, גם מתנה בטעות אינה מתנה,